

УДК 821.161.2:81'25]Куліш:930.253:82-6:[027.54(477.411)НБУВ+069.929(477.51-25)ЧЛМК
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307131

**ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА
ДІЯЛЬНІСТЬ П. КУЛІША
В ЕПІСТОЛЯРНИХ
ДОКУМЕНТАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ТА ЧЕРНІГІВСЬКОГО
ЛІТЕРАТУРНО-
МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ-
ЗАПОВІДНИКА МИХАЙЛА
КОЦЮБИНСЬКОГО**

*Катерина Тимофєєва,
докторка філософії,
старша викладачка,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: voix@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6996-0566*

Для цитування:

Тимофєєва, К. (2024). Перекладознавча діяльність П. Куліша в епістолярних документах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 116–130. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307131>

Мета статті полягає у дослідженні багаторічної перекладацької діяльності П. Куліша на матеріалі епістолярних джерел, які зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) та Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського (далі – ЧЛМК). У широкому культурологічному контексті показано значущість його перекладацького доробку для передумов становлення української літературної мови, але при цьому він вирізняється власним перекладацьким стилем і авторським почерком. Усі назви документів та їх зміст, які містяться в бібліотечній і музейній установах, подаються мовою оригіналу та без правописних змін.

Методи дослідження. Наукова стаття ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу і синтезу, де були залучені історичний, системний, типологічний та естетичний, а також методи архівної і джерелознавчої евристики, джерелознавчої критики, текстуального аналізу джерел та реконструкції інформації. Сукупність зазначених наукових методів дозволила детально проаналізувати діяльність П. Куліша в царині українського перекладознавства.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні епістолярних джерел (рукописи листів, щоденник, телеграми), що містяться в архівах ІР НБУВ, і які розкривають перекладознавчу роботу П. Куліша, зокрема вказують на значну кількість наявного документного масиву, що засвідчує титанічну працю митця у процесі перекладу українською мовою творів європейських та світових класиків літератури. Насамперед із зазначеного в розвідці корпусу епістолярних джерел детально описується процес перекладу і видання творів В. Шекспіра.

Основні висновки. У фондах ІР НБУВ закумульована значна кількість листів П. Куліша, за нашими підрахунками – це понад півтори тисячі епістол. Представлений масив архівних документів висвітлює одну з багатьох творчих граней митця – перекладацьку діяльність, якою П. Куліш займався все життя. Підтвердженням цього можуть слугувати віднайдені в НБУВ кореспонденції та дотичні до цієї теми документи письменника. Епістолярій П. Куліша розпорошений серед дванадцяти фондів наукової установи і є цінним інформаційним ресурсом, який вказує на значимість науково-творчого доробку перекладача.

У фондах ЧЛМК також зосереджена чимала кількість архівних документів (як листів, так і рукописів перекладів), які безпосередньо висвітлюють перекладацьку діяльність П. Куліша. Масивний блок документів, що дотичний до імені письменника, зосереджений у фонді його дружини Ганни Барвінок. Це переважно епістолярна спадщина мисткині, яка листувалася з багатьма кореспондентами П. Куліша, зокрема після його смерті. Широкому загалу відомо, що П. Кулішем перекладено тринадцять драм В. Шекспіра, але архівні документи засвідчують іншу статистику. Завдяки листам Ганни Барвінок, в яких вона неодноразово зазначала, що П. Куліш переклав п'ятнадцять драм В. Шекспіра, можемо констатувати таку цифру. Проте, окрім епістол П. Куліш, поки що не віднайдено іншого дотичного до цього архівного матеріалу, який би міг засвідчити слова дружини П. Куліша.

Інформаційна складова шекспірівської тематики найрозлогіше представлена у листуванні самого перекладача, особливо це стосується як самого перекладацького процесу, так і друкування творів загалом.

Ключові слова: інформаційний ресурс, П. Куліш; архівний документ; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського; епістолярна спадщина; Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського.

ВСТУП

П. Куліш як знаний український письменник, історик, громадський діяч розгорнув свою діяльність на теренах літературної, просвітницької та перекладацької роботи і завдяки останній увійшов в історію світової літератури українськими перекладами творів зарубіжної класики.

Як відомий український письменник і культурний діяч, володіючи 14 іноземними мовами, займався перекладом українською мовою творів В. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, Ф. Шиллера, Й. Гете, Г. Гейне, А. Міцкевича та ін. Для П. Куліша першочерговим завданням постало залучити до української літератури світову класику і водночас спонукати українського читача до читання для розуміння й аналізу культурного процесу, зокрема європейського. Тому так важливо віднайти та опанувати джерельну базу, яка дасть змогу відтворити тогочасні умови, в яких жив і творив письменник, показати усі здобутки митця та головне – відродити забуте ім'я для української нації.

Складність вивчення постаті П. Куліша полягає ще й у тому великому обсягу архівних матеріалів, що залишив після себе письменник, оскільки його епістолярний доробок розпорошений по різних архівних установах не лише України (Київ, Чернігів, Львів, Суми), а й світу (Відень, Прага, Варшава та країни-агресора РФ: Москва, Санкт-Петербург).

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Незамінність епістолярних джерел при реконструкції життєпису П. Куліша неодноразово доводилася дослідниками його творчості, серед них можемо виокре-

мити М. Могилянського, Д. Дорошенка, О. Лазаревського, П. Руліна, П. Зайцева, О. Грушевського, К. Студинського, а також сучасних кулішезнавців С. Захаркіна, Ж. Ляхову, О. Кравченко, Н. Побірченко, В. Пустовіт, Є. Нахліка, О. Федорука. Епістоли П. Куліша до своїх адресатів зафіксували інформацію про нього як про перекладача, який багато років свого життя присвятив науковій діяльності. Його кореспонденція характеризується інформативним змістом, бо була розрахована на прочитання конкретною людиною. Тематика листів, яка відображає процес перекладу творів європейської та світової класики, засвідчує багатогранний талант митця і є цінним доповненням до його власного просопографічного портрета. Вивченням перекладознавчої діяльності П. Куліша займалася плеяда українських письменників, зокрема серед них можемо виокремити Д. Дорошенка, І. Франка, Ю. Луцького, О. Лучук, їхній науковий доробок засвідчив важливість зазначеної тематики для української гуманітаристики в цілому.

Мета статті полягає у дослідженні багаторічної перекладацької діяльності П. Куліша на матеріалі епістолярних джерел, які зберігаються у фондах ІР НБУВ та ЧЛМК. Масив епістолярного матеріалу засвідчує високу комунікативну активність автора «Чорної ради» та доповнює невідомі раніше факти з його біографії.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукова стаття ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу і синтезу, де були залучені історичний, системний, типологічний та естетичний, а також методи архівної і джерелознавчої евристики, джерелознавчої критики, текстуального аналізу джерел та реконструкції інформації. Сукупність зазначених наукових методів дала змогу детально проаналізувати діяльність П. Куліша в царині українського перекладознавства.

Джерельна база дослідження сформована з фондів бібліотеки та музею м. Києва та м. Чернігова. Широкий спектр залученої джерельної бази дає змогу комплексно дослідити одну з головних сторінок життя П. Куліша – перекладознавчу діяльність на основі його епістолярію як носія цінного інформаційного ресурсу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На початку 2000-х рр. В. Сарбей писав про «безцінний дарунок своєму народові», зроблений Кулішем, – це переклади В. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, Ф. Шиллера, Й. Гете, Г. Гейне, виокремивши, що його «найголовніша заслуга» – переклад Святого Письма (Біблії) українською мовою (Сарбей, 1994, с. 7).

Як зазначав український дослідник Д. Дорошенко (б.д.-а), «... вивчив Куліш мови: англійську, німецьку, італійську, майже всі слов'янські, та ще й латинську і єврейську (старожидівську)» (с. 15–16). Особисто сам перекладач у листі до Н. Кобринської від 20.08.1895 р. зазначав: «... не вмію читати тільки по скандинавській та по португальській та й голландській» (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1895, арк. 2). Завдяки природним здібностям П. Куліш досить легко вивчав іноземні мови, для цього йому було потрібно лише кілька занять з учителем, а потім він самостійно опановував мову, користуючись книжками і словниками. П. Куліш був першим, хто переважно більшість перекладів робив із мов оригіналів. Завдяки цьому зміг виконати низку перекладів з європейської класичної літератури, вирізняючись власним перекладацьким стилем і авторським почерком.

Одна з головних заслуг П. Куліша – чудове художнє чуття та знання української мови. Ще змолоду він виробив міцну й соковиту українську літературну мову, пристосувався цілком до її синтаксичного складу, назбирав вражаючий лексичний матеріал, яким орудував майстерно. Його надзвичайний хист до мовознавства знайшов прекрасний вияв в українській мові, бо саме тут він почував себе творцем, і заради рідної мови вивчив англійську, німецьку, французьку, польську, єврейську, шведську, щоб перекладати великі літературні твори інших народів на українську (Сумцов, 1919, с. 30).

П. Куліш намагався долучити українського читача до європейської літератури через переклади літературних творів українською мовою. Робив усе можливе, аби рідна мова мала необхідні ресурси та інструментарій для відтворення краси іншомовного слова в національному перекладі. У цьому плані П. Куліш зробив багато цінного й корисного. Не маючи можливості видавати переклади в Україні, друкував їх за кордоном. Хоч вороги українського слова ганили П. Куліша за переклади і глузували з них, він не звертав на це уваги й ретельно перекладав до самої смерті (Сумцов, 1919, с. 36).

Наприкінці 1850-х – початку 1860-х рр. П. Куліш розпочав перекладознавчу діяльність і проявив себе талановитим переспівувачем чужоземних поезій, про що свідчать спогади І. Славницького: «Видаючийся знаток української народної і літературної речі он производит сенсацію среди земляков переводами Байрона и Шекспира и Шиллера» (Славницький, б.д., арк. 3).

У Санкт-Петербурзі в 1862 р. вийшла перша збірка поетичних творів під назвою «Досвітки». До її складу в основному увійшли твори, що друкувалися упродовж 1861–1862 рр. у журналі «Основа». Друге видання збірки було надруковано у 1876 р. В. Неділько перекладацьку діяльність П. Куліша називає справжнім подвигом, бо перекладав він у ті часи, коли вийшов Емський указ про заборону української мови («Неділько Всеволод Якович», 2013). Завершив свій життєвий шлях П. Куліш поетичною збіркою «Позичена кобза: Переспіви чужоземних співів», яка вийшла вже після смерті поета у 1897 р. у Женеві. Саме про цю збірку так написав поет у листі до Н. Кобринської від 31.10.1894 р.: «Знайте одно: *“Позичена кобза” – величезна книга*. А далі провадив: *«Коли б Ви, наша героїне, мали доволі й кошту и часу та друковацьця, дак Позиченої кобзи не вичерпаєте хутко. Се мій відпочинок від усякої иншої праці»* (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1894, арк. 1). Автор зазначеної збірки надсилав Н. Кобринській листи з виправленнями до «Позиченої кобзи», оскільки Кулішевий адресат був причетний до видавничої справи за кордоном (в Австрії). Для прикладу наведемо цитату з листа, де адресант писав про внесення поправок *«у стихотворі Гейне... в першому й пятому стишку: 1. В твої голубенькі очиці... 5. Про очі твої голубенькі... що треба мені держатись оригінала»* (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1894, арк. 1). До цієї збірки увійшли переспіви творів визначних англійських та німецьких поетів XIX ст., зокрема Дж. Байрона, Й. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гейне.

Переклади П. Куліша називають «переспівами», у листі до О. Барвінського сам адресант зазначає: *«... подаю переспів Байронового “Чайльд Гарольда”, оце тільки-що [лист датований 20.07.1890 р.], формуючи книжку під назвою “Позичена кобза”* (Барвінський, 2004, с. 211). Переклад твору Байрона у П. Куліша має назву «Чайльд-Гарольда мандрівка», який був надрукований у 1905 р. (Лист О. Куліш до І. Шрага, б.д., арк. 2). Головна місія перекладознавчої діяльності поета яскраво

відображена у листі до О. Барвінського від 17.07.1881 р.: «Коли б я, по Вашій раді, заходився коло “Братів”, то Шекспир може б і не перекладався б уже; а лучче нехай не буде на світі “Братів”, ніж малоруського Шекспира» (Барвінський, 2004, с. 196). Така ж думка митця відображена й в епістолі до О. Огоновського: «... Шекспір або Моцарт, що, може, колись излучить малоруського духа з такими невміраками як Глінка, як той Бетховен» (Листи П. Куліша до доктора, 1889, арк. 2). У П. Куліша були плани на переклад й інших авторів, про це він досить поетично у листі від 31.10.1894 р. сповістив Н. Кобринську: «Ще сподіваюсь бачити в себе в гостях мою кохану Сафо, Овидія, Данте, Петрарку, Мицкевича» (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1894, арк. 2). П. Куліш переклав майже всі твори польського поета Адама Міцкевича та поему «Топір-гора» маловідомого польського поета української школи Томаша Августа Олізаровського. Здебільшого всі твори були українізовані, П. Куліш доповнив переспіви українськими описами.

У кореспонденції до Г. Галагана від 30.03.1857 р. П. Куліш зазначав: «Оце я, оддыхаючи, переложив по нашому перву пісню “Чайльда-Гарольда” так, мов і на світі нема московської речі, а єсть тільки англійська та наша. Переложу і три останні, і побачите, коли не буде добре. Так же само треба переложити «Гамлета», «Вільгельма Теля», «Геца фон-Берліхінген» і «Лямермурську молоду», щоб виробить форми змужичалої нашої речі на послугу мислі всечоловічій» (Куліш, 1969, с. 105). Перекладацьку справу «та ще й почату після упадку “Основи” роботу по перекладу Біблії, то цим можна в головних рисах закінчити підсумок наслідків самого продуктивного періоду в житті і громадській праці Куліша», як зауважив П. Стебницький (1919) у розвідці, присвяченій 100-літньому ювілею від дня народження П. Куліша.

У фрагменті листа П. Куліша до О. Барвінського від 18.05.1869 р. адресант зауважив про значимість творчості європейських митців для витворення культурного смаку і майбутніх поколінь, наголосивши таким чином на важливості таких перекладів Ф. Шиллера, Й. Гете, А. Міцкевича, Дж. Байрона та ін., над перекладами яких саме в цей час працював: «Чом Ваші галицькі поети не мають такого чистого смаку в слові і в почуття речі? Думаю тому, що мало хто з них добре знає таких поетів, як Шиллер, Гьоте, Мицкевич, ... Байрон, Данте, а всі зависли на Шевченкові, та й шевченкового ґрунту – народньої української словесности і української літератури – добре не штудирують. Доки Ваші писателі вертітимуця в узенькому очереті, доти не захоплять своїми крильми свіжого вітру понад землею» (Барвінський, 2004, с. 151).

Патріарх української літератури, за висловом В. Щурата (1897), прагнув, аби українська мова і культура мали світове визнання завдяки творчості українських митців. Саме тому в листі до Т. Шевченка звертався із пропозицією про видання його творів за кордоном: «для славянського мира, с немецким переводом, введением и комментариями на немецком языке, – да славится украинское имя на всех языках!» (Чубський, 1927, с. 113). А в листі до Г. Галагана писав: «Спасеніє нашого краю в нашому слові» (Стебницький, 1919).

Як прийнято вважати, у цілому П. Куліш переклав близько двадцяти поезій Байрона, частину «Дон Жуана» і «Чайльд-Гарольда», понад пів сотні творів Г. Гейне, Й. Гете та Ф. Шиллера, зокрема «Вільгельм Телль», драми В. Шекспіра, лірику А. Міцкевича, уривки з «Іліади» й «Одіссеї». Що й підтверджують архівні матеріали зі спогадів І. Славницького: «В пятидесятих и шестидесятих годах в “Соврем[еннике]”, “Рус[ском] Сл[ове]” и других был целый ряд его [Куліша. – К. Т.]»

изяцких переводов англійських романов под підписію, почти никому неизвестного “Николая М.”» (Славницький, б.д., арк. 4). Широкому загалу відомо, що П. Кулішем перекладено 13 драм В. Шекспіра, але архівні документи засвідчують іншу статистику: «Вона [«Спілка». – К. Т.] надрукувала 4-рі драми і удовольнилась, а 10-ть ще лежить... «Юлія» Цезаря і не бачила...» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901а, арк. 1). Про це у листі від 04.05.1901 р. сповістила Ганна Барвінок свого кореспондента І. Шрага. А далі адресантка провадила: «Хіба ж легко думать, що воно там тліє або десь дінеця?! Се не пустословіє огорченої жінки ... се гіркий факт, совершившийся тільки над Кулішевим майном. Трагізм великий!» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901а, арк. 1). Виходячи з наданої інформації, попереднього листа (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901b, арк. 1), виявляється, що було перекладено 14 драм. Наявні також епістолярні матеріали, в яких містяться відомості про те, що П. Куліш переклав 15 драм В. Шекспіра. Констатувати такі цифри можливо лише завдяки листам Ганни Барвінок, в яких вона неодноразово зазначала: «Есть 13, без «Цимб[еліна]» і «Венець[кого] купця» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1899а, арк. 1), «15 драм Шекс[пірових] творів» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901b, арк. 1). В одному з них (Лист О. Куліш до І. Шрага, б.д., арк. 1) О. Куліш повідомляла про дві перекладені П. Кулішем п'єси: «Цимбелін», який згорів у 1885 р., та «Венецький купець», який нібито пропав у В. Тарновського. Спираючись на епістоли Ганни Барвінок, п'єса «Венеціанський купець» була внесена до реєстру рукописів, які вдова П. Куліша передала на зберігання В. Тарновському. Назва цієї п'єси зазначається і у списку перекладів, які Ганна Барвінок надсилала своїм адресатам: В. Горленку, І. Пулюю, В. Науменку (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902а, арк. 2). Також у листі Ганна Барвінок повідомляла про те, що збереглася палітурка від зошита з написом «Цимбалень» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902а, арк. 2). Проте, окрім епістол О. Куліш, поки що не віднайдено іншого дотичного до цього архівного матеріалу, який би міг засвідчити слова дружини П. Куліша.

Ганна Барвінок дуже ревно відносилася до діяльності І. Франка, яка була пов'язана з редагуванням перекладів її чоловіка. Про це свідчить лист О. Куліш до І. Шрага від 11.12.1902 р.: «... “Вільгельм Телль” є переписаний у д[обродія] Франка. Де ж він міг взяти??! Я йому і нікому не давала. Я бережу, я ховаюсь, трепещу пожежи, а хтось уже потай мене і скористався да ще, може, й попереправляв по-своєму. Ну хто ж сму давав – яке безправіє у нас, безпорядки...» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902d, арк. 2).

Інформаційна складова шекспірівської тематики найрозлогіше представлена у листуванні самого перекладача, особливо це стосується як самого перекладацького процесу, так і друкування загалом. У листі до І. Пулюя від 27.03.1881 р. П. Куліш писав: «Ми й самі напечатаємо Шекспіра, а ні, то напечатають після нас. Аби було воно на світі. А гарно виходить» (Студинський, 1930, с. 54–55). А вже влітку, одні джерела подають дату 16.06.1881 р. (Луцький, 1984, с. 238–239), інші – 18.06.1881 р. (Барвінський, 2004, с. 194), розповідав про свої плани О. Барвінському: «Шекспіра хочу печатати ві Львові і вже послав до п. Беднарського пробку з «Ромео та Джульєтти», щоб випечати мені дві сторони, чи гарний шрифт і чи годящий буде формат. Буду випускати невеличкими томами попарно, так щоб одна п'єса була смутна, а друга жартовлива. Оце ж у первій парі вийдуть «Ромео та Джульєтта» і «Присмирена Каверзниця». Не сподіваючись великого розкупу, печататиму по 250 примірників, аби воно на світі було. Працюючи стільки років над рідним словом. Ми певно що зробили

якийся поступ» (Луцький, 1984, с. 238–239). Якщо зіставити ці два листи, то головною їх метою і донесенням є теза, яка звучить майже дослівно однаково у цих двох кореспонденціях: «Аби було воно на світі» і «аби воно на світі було».

П. Куліш розумів важливість значення інтеграції української культури в європейську і зокрема залучення українського суспільства до читання європейських творів українською мовою. Вище зазначена думка підкріплюється листом П. Куліша до О. Барвінського від 26.08.1881 р.: «Коли б Шекспір зробився читанням любим, це отверезило б нашу літературу мізерну й дало б їй крила. А коли б комедії і трагедії Шекспірові зібрали земляків до театру, то це була б найкраща для них школа, ніж усі наші писання й співання. Така моя мета; така спонука до перекладу Шекспірових творів» (Зеленська, 2001, с. 57). А першочерговим завданням однодумців та послідовників митця виявилось найперше і найголовніше – «треба... Кулішеві твори видати, насамперед Шекспірові переклади. Це ж святий обов'язок, це ж культурне надбання національне, котре підніме нас серед культурних народів» (Лист М. Лисенка до О. Куліш, 1897, арк. 2). Так, в одному з листів писав М. Лисенко до Ганни Барвінок від 23.12.1897 р., виходячи з дати написання епістоли, не минуло і року від дня смерті письменника. Такої думки дотримувався й Є. Тимченко, пишучи листа до дружини перекладача: «Під моїм доглядом були переписані рукописи, мені удалося, а не кому іншому, для Вас роздобути по одному примірнику «Гамлета» та «Приборканої гострухи». Тепер друкується «Макбета», і як вийде, то я постараюся дістати і його для Вас» (Лист Є. Тимченка до О. Куліш, 1899, арк. 2).

У листі до професора О. Огоновського від 15.04.1889 р. П. Куліш писав: «Мушу сповістити Вас, що в мене готові до друку ось, які Шекспірові твори: «Король Лир», «Кориолан», «Приборкана Гоструха», «Ромео-Джульєта», «Юлій Цезарь», «Макбет», «Антоній и Клеопатра», «Міра за Міру», «Багацько галасу з Нечевля», «Гамлет», я бачте придержуюсь хронології, и попередю историчної драми иде в мене трагедіи, а позаду комедія. Так довів би переклад Шекспіра и до конца, коли б ніщо не перебивало...», а далі провадить: «а то недавно оце, помивши руки після кривавої Хмельницькини, переспівав по нашому Байронового «Чайльда Гарольда» та дещо з Гейне» (Листи П. Куліша до доктора, 1889, арк. 2).

До видання творів В. Шекспіра П. Куліш ставився дуже відповідально з урахуванням усіх деталей, маємо лист до О. Барвінського від 17.07.1881 р, де вже P.S. адресант звертається за кваліфікованою допомогою до фахівця та знавця своєї справи: «Пан Беднарський прислав мені пробку друку, та без акцентів чи ударення над словами. Може б Шевченкова друкарня роздобула акцентовані літери. Акцентувати мусімо ті слова, котрі вимовляються на Україні не так, як у Московщині, в Польщі і в самій Русі Червоній» (Барвінський, 2004, с. 196–197).

Займаючись безпосередньо виданням творів В. Шекспіра, особливо що стосується матеріальної частини, П. Куліш у листі до О. Барвінського від 17.07.1881 р. сповіщав: «Хоч і дорога, та скорше знайдеця 250 покупців на дорогий примірник, ніж 500 на дешевий. Коли ж думаєте, що для молодіжї було б лучче, коли б дешево можна було купувати малоруського Шекспіра, то я Вам передам право першого видання» (Барвінський, 2004, с. 195). П. Куліш переймався долею свого народу, тому робив різні проєкти заради майбутніх поколінь: видання творів українською мовою і українських авторів та розповсюдження культурного набутку, які переважно були збиткові для його матеріального становища. Варто зазначити, що П. Ку-

ліш – альтруїст, який заради високої мети жертвував і своїм фізичним здоров'ям, і своїм матеріальним станом. Стосовно фінансового питання видання творів, дуже влучно у листі до Ганни Барвінок зауважив видавець Є. Тимченко: *«Українці, які працюють, то за свою працю не мають гонорару, а ще за свої гроші і видають написане. Тут така дилема: або не працюй по-українському, або як працюєш, то не сподівайся заробити, а готуйся ще сам добре приплатити»* (Лист Є. Тимченка до О. Куліш, 1900, арк. 3).

Драми В. Шекспіра в перекладі П. Куліша, які Ганна Барвінок вважала втраченими, невідомий передав Б. Грінченкові, який просив дозволу скористатися ними для словника української мови, що впорядковував (*Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага*, 2020, с. 179). Зауважимо, що завдяки епістолярним матеріалам маємо змогу констатувати, що П. Куліш стояв у витоків формування словника української мови, який був виданий під редакцією Б. Грінченка. В епістолах дружини П. Куліша віднаходимо такі рядки: *«Грінченко... прoderжав ті драми, мабуть, для словників слова випикував»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902b, арк. 2). У цій кореспонденції О. Куліш відкриває історичні правдиві факти про формування словника української мови під упорядкуванням Б. Грінченка, зауважуючи, що *«Усі користуються його [Кулішевим. – К. Т.] трудом, а нечичирк ніде про се...»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902b, арк. 2). Адже цими перекладами користувався Б. Грінченко, працюючи над словником (Словарь української мови. Київ, 1907–1909. Тт. I–IV) (*Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага*, 2020, с. 192). Ганна Барвінок зазначала: *«Слава Богу, що скористовались словом. Сього дружина моя і бажала, і дбала про молоде покоління. А треба тільки правду писати»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902c, арк. 2). В одному з листів до І. Шрага дружина П. Куліша нарікала на Б. Грінченка, який, так би мовити, був учнем П. Куліша, а потім виступив у ролі критика: *«Грінченко, бачте як по косточках розібрав мою дружину! то були дітьми, так любо і писали, і, чим могли, користовались од моє дружину, а тепер вирости!! А хто ж їх винянчив і до ума довів, і збудив од сну?!»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1899b, арк. 2).

Після смерті П. Куліша в 1897 р. у Женеві (Швейцарія) в закордонній друкарні «Українська друкарня» («Imprimerie ukrainienne», яка в цей часовий проміжок перебувала за адресою Route Caroline, 11 (нині ця будівля має адресу Route Caroline, 17)) А. Ляхощьким² була видана «Позичена кобза. Пересьпіву чужомовних співів. Пересьпівував же их Куліш Омелькович Панько. Виступцем першим ис кобзою. Печатано в Женеві в Украинський Друкарні р. Б. 1897. сс. 120» (Бачинський, 1953, с. 64). Це видання складалося з перекладів ліричних віршів і балад Й. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гейне та Дж. Байрона, створених П. Кулішем у 1890-х роках. Маємо лист Ганни Барвінок від 07.09.1900 р., в якому вона пише до І. Шрага: *«і в Женеву послала гроші за “Позичену кобзу”»*, ймовірно, ці кошти були надіслані безпосередньо А. Ляхощькому (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1900, арк. 2).

2 Антін Ляхощький (Кузьма) (1853–1918) – звичайна, але глибоко чесна людина, київський дрібний урядовець, далекий од усякої політики, за тяжких часів жорстокої реакції 70-х років він примушений був тікати за кордон. Там, в Женеві, він скоро став своїм чоловіком в тісному емігрантському колі, а майже кожний рядок дорожочинних женецьких видань Драгоманова – діло рук цього скромного робітника на користь далекої батьківщини. За друкарським станком провів він майже весь вік свій. Все життя рвався він на Україну, та так і помер на чужині (м. Лозанна, Швейцарія) (Бачинський, 1953, с. 64).

Звернімо увагу на те, що збірка була надрукована у 1897 р., а кошти Ганна Барвінок надіслала лише у 1900 р. Тобто українське нецензурне видавництво спочатку за власний кошт видало збірку, а потім через кілька років отримало гонорар за наклад. Або ж видавництво, зокрема особисто п. Ляхоцький, не мав змоги передати цю збірку на територію російської імперії, цензура якої забороняла ввозити друковані видання українською мовою. Зауважимо, що за його сприяння того ж року були видані «Щирі слізи над могилою П. А. Куліша. Женева. Українська Друкарня, 1897. с. 25» (Шишманова-Драгоманова, 1918, с. 102). При житті П. Куліша в цій же друкарні й завдяки тому ж видавцю світ побачило видання «Куліш Олелькович Панько. Дзвін Староруські думи й сьпіви. Женева. 1893. Українська Друкарня. сс. 239+VI. Н. Georg, libraire- 'editeur» (Шишманова-Драгоманова, 1918, с. 102).

«Українсько-руська видавнича спілка» за кошти анонімного мецената здійснила видання десяти збережених (і раніше не друкованих) Кулішевих перекладів із Шекспіра (за редакцією І. Франка) (Доманицький, 1903). Про ставлення І. Франка до П. Куліша говорить той факт, що саме І. Франко взявся за редагування і випуск «Шекспірових творів, переложених Кулішем», як зауважує О. Лучук. Науковиця констатує: якщо кинути ретроспективний погляд на те, що на початку ХХ ст. з'явився Шекспір українською мовою, то це спільна заслуга П. Куліша та І. Франка (Лучук, 2011). Свою думку стосовно Кулішевих перекладів В. Шекспіра подав і Д. Дорошенко, зацентрувавши на питанні про протистояння двох апологетів – П. Куліша та І. Франка. Автор монографії «Пантелеймон Куліш» (Дорошенко, б.д.-б) наголосив: «Найбільшою заслугою Куліша, як перекладача, є його переклад Шекспірових драм. Як каже Франко, Куліш взявся до перекладу Шекспіра як «пан української мови», володіючи всіма секретами її багатства й сили, й тому справді його переклади вийшли зразковими, передаючи текст геніального англійця не тільки з найбільшою точністю, але з усіма нюансами його форми

Своїми перекладами Шекспірових творів привніс П. Куліш до скарбниці українського слова якнайдорожчу вкладку: небагато літератур можуть похвалитися такими мистецькими перекладами Шекспіра, як українська – завдяки праці Куліша» (Дорошенко, б.д.-б; Doroshenko, 1931). Очевидним постає те, що ніякого протистояння між П. Кулішем та І. Франком не було, як не було між П. Кулішем і Т. Шевченком, бо порівняння тут недоречні, оскільки кожен робив свою справу віддано і відповідно до свого бачення та розуміння. І. Франко не заперечував цінність поглядів і доробку П. Куліша, хоча розбіжності й були, і це притаманно для природнього розвою будь-якої культури, і українська не є винятком.

Підсумуємо вище зазначене актуальністю епістолярного доробку П. Куліша для української культури та нинішньої політичної ситуації (російсько-української війни після повномасштабного вторгнення РФ на території незалежної і суверенної України). Прочитуємо лист дружини П. Куліша Ганни Барвінок до І. Шрага від 10.01.1898 р., що віддзеркалює нинішнє ставлення і переоцінку культурних цінностей українського народу: *«Се ж Ів[ан] Аксаков казав, що у нас і через 100 літ іще не буде ні одна книжка научна на нашій мові написана – се, мовляв, язык мужицький, а не просвічений, а і помилився дуже: далеко до ста літ, і уже Бібл[ія] – фундамент всякого языка, Шекспірови твори, Байрон – драми на українській мові, – хіба ж там ума нема. Там повен лексикон слов можно набрать, тепер і ми люде – такий стовб научних творів! а своїх оригінальних скілько драм, да ще “Магомет і Хадиза”,*

“Маруся Богуславка”, “Чальд-Гарольд”, “Позичена кобза” луччих іностранних поетів і пр., і пр. Можно гордовито виступить» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1898, арк. 2).

ВИСНОВКИ

У фондах ІР НБУВ та ЧЛМК зберігається понад дві тисячі листів П. Куліша. Представлений масив архівних документів висвітлює одну з багатьох творчих граней митця – перекладацьку діяльність, якою П. Куліш займався все життя. Підтвердженням цього можуть слугувати віднайдені в ІР НБУВ і ЧЛМК кореспонденції та дотичні до цієї теми документи письменника. Епістолярій П. Куліша розпорошений не лише по інформаційних системах, але й усередині самих установ, про що свідчать дванадцять фондів НБУВ, в яких зосереджений цінний інформаційний ресурс, що вказує на значимість науково-творчого доробку перекладача.

Значний блок документів, що має відношення до імені письменника, зосереджений у фонді ЧЛМК, – його дружини Ганни Барвінок. Це переважно епістолярна спадщина мисткині, яка листувалася з багатьма кореспондентами П. Куліша, зокрема після його смерті. Широкому загалу відомо, що П. Кулішем перекладено тринадцять драм В. Шекспіра, але архівні документи засвідчують іншу статистику. Завдяки листам Ганни Барвінок, в яких вона неодноразово зазначала, що П. Куліш переклав п’ятнадцять драм В. Шекспіра, можемо констатувати таку цифру. Проте, окрім епістол О. Куліш, поки що не віднайдено іншого дотичного до цього архівного матеріалу, який би міг засвідчити слова дружини П. Куліша.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Барвінський, О. (2004). *Спомини з мого життя* (А. Шацька & О. Федорук, упоряд.; Ч. 1–2). Смолоскип.
- Бачинський, Є. (1953). Українська друкарня в Женеві. *Науковий збірник*, 2, 58–106.
- Доманицькій, В. (1903). Шекспировскій фондъ и Русько-украинська Выдавныча Спилка. *Кіевская старина*, 80, 141–148.
- Дорошенко, Д. (б.д.-а). Життя Куліша й його літературногромадська праця. В Д. Дорошенко, *Пантелеймон Куліш* (Ч. 1, с. 3–65). Українська накладня. Взято 4 лютого 2024 з <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf#page=3>
- Дорошенко, Д. (б.д.-б). *Пантелеймон Куліш*. Українська накладня. Взято 4 лютого 2024 з <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf>
- Зеленська, Л. (2001). *Ганна Барвінок: життєпис на основі епістолярної спадщини*. Управління у справах преси та інформації.
- Куліш, П. (1969). *Вибрані твори* (М. Гончарук, упоряд). Дніпро.
- Лист Є. Тимченка до О. Куліш. (1899, 6 грудня). (Інвентарний № А–4304), Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігів.
- Лист Є. Тимченка до О. Куліш. (1900, 5 серпня). (Інвентарний № А–4311), Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігів.
- Лист Лисенка М. до О. Куліш. (1897, 23 грудня). (Інвентарний № 85-7// Ал-688), Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1898, 10 січня). (Інвентарний № А–2813), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1899а, 10 лютого). (Інвентарний № А–2834), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.

- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1899b, 7 травня). (Інвентарний № А–2842), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1900, 7 вересня). (Інвентарний № А–2898), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1901a, 23 березня). (Інвентарний № А–2915), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1901b, 4 травня). (Інвентарний № А–2917), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902a, 10 лютого). (Інвентарний № А–2944), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902b, 26 лютого). (Інвентарний № А–2852), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902c, 26 березня). (Інвентарний № А–2952), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902d, 11 грудня). (Інвентарний № А–2939), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (б.д.). (Інвентарний № А–3226), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист П. Куліша до Н. Кобринської. (1894, 31 жовтня). (Фонд І, Одиниця зберігання 29171), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Н. Кобринської. (1895, 20 серпня). (Фонд І, Одиниця зберігання 29180), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага (Т. 2). (2020). Десна Поліграф.
- Листи П. Куліша до доктора. Куліш П[антелеймон] [Александрович] [Огоновському Ом-ну] доктору. (1889, 10 лютого). (Фонд І, Одиниця зберігання 29441), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Луцький, Ю. (Ред.) (1984). *Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані*. Українська вільна академія наук у США.
- Лучук, О. (2011). Пантелеймон Куліш і Шекспір: перекладацький проект XIX ст. *Ренесансні студії*, 16–17, 262–284. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/renst_2011_16-17_19.pdf
- Неділько Всеволод Якович. (2013). В М. Г. Жулинський (Ред.), *Шевченківська енциклопедія* (Т. 4, с. 511). Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка. https://document.kdu.edu.ua/info_zab/035_1813.pdf#page=513
- Сарбей, В. (1994). Пантелеймон Куліш в епістолярній спадщині Ганни Барвінок (Куліш). *Київська старовина*, 6, 7–23.
- Славницький І. (б.д.). *Воспоминания о Кулише Пантелеймоне Олександровиче*. (Фонд І, Одиниця зберігання 28699), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Стебницький, П. (1919, липень–серпень). Культурно-громадська праця П. О. Куліша. *Книгарь*, 1515–1529.
- Студинський, К. (1930). Листування і зв'язки П. Куліша з Іваном Пулюєм (1870–1886). В *Збірник філологічної секції наукового товариства імені Шевченка: Т. 22, ч. 2. П. О. Куліш (Матеріали і розвідки)* (с. 3–86).
- Сумцов, М. (1919). *Пантелеймон Куліш*. Видання газети «Рідне слово».
- Чубський, П. П. (1927). Куліш і Шевченко. В С. Єфремов & О. Дорошкевич (Ред.), *Пантелеймон Куліш: збірник праць комісії для видання пам'яток новітнього письменства* (с. 102–126). Українська академія наук. https://shron1.chtyvo.org.ua/Chubskiy_Petro/Kulich_i_Shevchenko.pdf?
- Шишманова-Драгоманова, Л. (1918). Антон Ляхоцький (Кузьма) (Спомини). *Наше минуле*, 2, 148–151.

- Щурат, В. (1897). *До історії останнього побуту П. Куліша у Львові*. Наукове товариство імені Шевченка. https://shron1.chtyvo.org.ua/Schurat_Vasyl/Do_istoryi_ostannoho_robutu_P_Kulisha_u_Lvovi.pdf
- Doroshenko, D. (1931). Shakespeare in Ukrainian. *The Slavonic and East European Review*, 9(27), 708–712.

REFERENCES

- Bachynskiy, Ye. (1953). *Ukrainska drukarnia v Zhenevi* [Ukrainian printing house in Geneva]. *Naukovyi zbirnyk*, 2, 58–106 [in Ukrainian].
- Barvynskiy, O. (2004). *Spomyny z moho zhyttia* [Memoirs of my life] (A. Shatska & O. Fedoruk, Comps.; Pt. 1–2). Smolohyp [in Ukrainian].
- Chubskiy, P. P. (1927). Kulish i Shevchenko [Kulish and Shevchenko]. In S. Yefremov & O. Doroshkevych (Eds.), *Panteleimon Kulish: zbirnyk prats komisii dlia vydannia pamiatok novitnoho pysmenstva* [Panteleimon Kulish: collection of works of the commission for the publication of monuments of modern writing] (pp. 102–126). *Ukrainska akademiia nauk*. https://shron1.chtyvo.org.ua/Chubskiy_Petro/Kulish_i_Shevchenko.pdf? [in Ukrainian].
- Domanitskii, V. (1903). *Shekspirovskii fond i Rusko-ukrainska Vydavnycha Spilka* [The Shakespeare Foundation and the Russian-Ukrainian Publishing Association]. *Kievskaiia starina*, 80, 141–148 [in Russian].
- Doroshenko, D. (1931). Shakespeare in Ukrainian. *The Slavonic and East European Review*, 9(27), 708–712 [in English].
- Doroshenko, D. (n.d.-a). *Zhyttia Kulisha y yoho literaturnohromadska pratsia*. In D. Doroshenko [Kulish's life and his literary and social work], *Panteleimon Kulish* (Pt. 1, pp. 3–65). *Ukrainska nakladnia*. Retrieved February 4, 2024, from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf#page=3> [in Ukrainian].
- Doroshenko, D. (n.d.-b). *Panteleimon Kulish*. *Ukrainska nakladnia*. Retrieved February 4, 2024, from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf> [in Ukrainian].
- Kulish, P. (1969). *Vybrani tvory* [Selected works] (M. Honcharuk, Comp.). Dnipro [in Ukrainian].
- Luchuk, O. (2011). *Panteleimon Kulish i Shakespeare perekladatskyi proekt XIX st* [Panteleimon Kulish and Shakespeare: A 19th century translation project]. *Renaissance Studies*, 16–17, 262–284. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/renst_2011_16-17_19.pdf [in Ukrainian].
- Lutskiy, Yu. (Ed.) (1984). *Vybrani lysty Panteleimona Kulisha ukrainskoiu movoiu pysani* [Selected letters of Panteleimon Kulish are written in Ukrainian]. *Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA* [in Ukrainian].
- Lyst Lysenka M. do O. Kulish* [Letter from M. Lysenko to O. Kulish]. (1897, December 23). (Inventory No. 85-7// АЛ-688), V. V. Tarnovsky Chernihiv History Museum, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1898, January 10). (Inventory No. A-2813), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1899a, February 10). (Inventory No. A-2834), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1899b, May 7). (Inventory No. A-2842), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1900, September 7). (Inventory No. A-2898), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].

- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1901a, March 23). (Inventory No. A-2915), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1901b, May 4). (Inventory No. A-2917), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902a, February 10). (Inventory No. A-2944), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902b, February 26). (Inventory No. A-2852), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902c, March 26). (Inventory No. A-2952), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902d, December 11). (Inventory No. A-2939), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (n.d.). (Inventory No. A-3226), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do N. Kobrynskoï* [Letter from P. Kulish to N. Kobrynska]. (1894, October 31). (Fund I, Storage unit 29171), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskiy National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do N. Kobrynskoï* [Letter from P. Kulish to N. Kobrynska]. (1895, August 20). (Fund I, Storage unit 29180), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskiy National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst Ye. Tymchenka do O. Kulish* [Letter from Ye. Tymchenko to O. Kulish]. (1899, December 6). (Inventory No. A-4304), V. V. Tarnovsky Chernihiv History Museum, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst Ye. Tymchenka do O. Kulish* [Letter from Ye. Tymchenko to O. Kulish]. (1900, August 5). (Inventory No. A-4311), V. V. Tarnovsky Chernihiv History Museum, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lysty Hanny Barvinok do Illi Shraha* [Letters of Hanna Barvinok to Illia Shrah] (Vol. 2). (2020). Desna Polihraf [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do doktora. Kulysh P[anteleimon] [Aleksandrovych] [Ohonovskomu Om-nu] doktoru* [Letters from P. Kulish to Dr. Kulish P[anteleimon] [Aleksandrovych] [Ohonovskiy Om-nu] to Dr.]. (1889, February 10). (Fund I, Storage unit 29441), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskiy National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Nedilko Vsevolod Yakovych. (2013). In M. H. Zhulynskiy (Ed.), *Shevchenkivska entsyklopediia* [Shevchenko encyclopedia (Vol. 4, pp. 511)]. Shevchenko Institute of Literature. https://document.kdu.edu.ua/info_zab/035_1813.pdf#page=513 [in Ukrainian].
- Sarbei, V. (1994). Panteleimon Kulish v epistoliiarnii spadshchyni Hanny Barvinok (Kulish) [Panteleimon Kulish in the epistolary heritage of Hanna Barvinok (Kulish)]. *Kyivska starovyna*, 6, 7–23 [in Ukrainian].
- Shchurat, V. (1897). *Do istoriyi ostannoho pobutu P. Kulisha u Lvovi* [To the history of P. Kulish's last life in Lviv]. Shevchenko Scientific Society. https://shron1.chtyvo.org.ua/Schurat_Vasyl/Do_istoriyi_ostannoho_pobutu_P_Kulisha_u_Lvovi.pdf [in Ukrainian].
- Shyshmanova-Drahamanova, L. (1918). Anton Liakhotskyi (Kuzma) (Spomyny) [Anton Liakhotskyi (Kuzma) (Memories)]. *Nashe mynule*, 2, 148–151 [in Ukrainian].

- Slavnitskii I. (n.d.). *Vospominaniya o Kulishe Panteleimone Oleksandroviche* [Memories of Kulish Panteleimon Oleksandrovych]. (Fund I, Storage unit 28699), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Russian].
- Stebnytskyi, P. (1919, July–August). Kulturno-hromadska pratsia P. O. Kulisha [Cultural and social work of P. O. Kulish]. *Knyhar*, 1515–1529 [in Ukrainian].
- Studynskyi, K. (1930). Lystuvannia i zviazky P. Kulisha z Ivanom Puliuiem (1870–1886) [Correspondence and connections of P. Kulish with Ivan Puliui]. In *Zbirnyk filolohichnoi seksii naukovoho tovarystva imeni Shevchenka: T. 22, ch. 2. P. O. Kulish (Materialy i rozvidky)* [Collected Papers of the Philological Section of the Shevchenko Scientific Society: Vol. 22, Pt. 2. P. O. Kulish (Materials and research)] (pp. 3–86) [in Ukrainian].
- Sumtsov, M. (1919). *Panteleimon Kulish. Vydannia hazety "Ridne slovo"* [in Ukrainian].
- Zelenska, L. (2001). *Hanna Barvinok: zhyttiepys na osnovi epistoliarnoi spadshchyny* [Hanna Barvinok: a biography based on epistolary heritage]. *Upravlinnia u spravakh presy ta informatsii* [in Ukrainian].

UDC 821.161.2:81'25]Kulish:930.253:82-6:[027.54(477.411)VNLU+069.929(477.51-25)CLMK

Kateryna Timofieieva,
PhD, Senior Lecturer,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: voix@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6996-0566

TRANSLATION STUDIES ACTIVITY OF P. KULISH IN EPISTOLARY DOCUMENTS OF V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AND CHERNIHIV STATE LITERARY-MEMORIAL MUSEUM OF MYKHAILO KOTSYUBYNSKY

The aim of the article is to study the long-term translation studies activity of P. Kulish based on the epistolary sources material stored in the funds of the Institute of Manuscripts of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (hereinafter – IM NBUV), and Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mykhailo Kotsyubynsky (hereinafter – CSLMMMK). In a broad culturological context, the significance of his translation studies activity for the prerequisites of forming the Ukrainian literary language is highlighted, but at the same time, he is distinguished by his own translation style and the author's handwriting. All names of documents and their content, which are contained in library and museum institutions, are presented in the original language, and without any spelling changes.

Research methods. This article grounds on general scientific methods of analysis and synthesis, which involved historical, systematic, typological and aesthetic ones, as well as methods of archival and source-based heuristics, source studies criticism, textual analysis of sources and information reconstruction. The combination of these scientific methods makes it possible to analyse in detail the activity of P. Kulish in the field of Ukrainian translation studies.

The scientific novelty of the study consists in highlighting the epistolary sources (manuscripts of letters, diary, telegrams) that are stored in the archives of the IM NBUV, and which reveal the translation studies work of P. Kulish. In particular, they point to a significant amount of available documents that testify to the artist's titanic activity in the process of translating works of European and world literature classics into the Ukrainian language. First of all, the process of translation and publication of V. Shakespeare's works is described in detail from the corpus of epistolary sources specified in this research.

Main conclusions. A large number of P. Kulish's letters, more than one and a half thousand epistles, is accumulated in the IM NBUV funds. The presented set of archival documents shows one of the many creative interests of P. Kulish, the artist's translation activity during all his life. This can be proved by the writer's correspondence and all the documents related to this topic found in NBUV. The epistolary of P. Kulish is scattered among twelve funds of the scientific institution, and is a valuable informational resource that indicates the significance of the translator's scientific and creative work.

CSLMMMК funds also contain a considerable number of archival documents (both letters and translation manuscripts) that directly highlight the translation activity of P. Kulish. A large block of documents related to the writer's name is concentrated in the fund of his wife, Hanna Barvinok. This is mainly the epistolary heritage of the artist, who corresponded with many correspondents of P. Kulish, particularly, after his death. It is well known to publicity that that P. Kulish translated thirteen dramas of V. Shakespeare, but archival documents show a different statistics. Thanks to Hanna Barvinok's letters, in which she repeatedly noted that P. Kulish translated fifteen dramas of V. Shakespeare, other figures can be ascertained. However, apart from P. Kulish's epistles, no other relevant archival material has been found yet, that could testify to the words of the artist's wife.

The information component of Shakespeare's themes is most widely represented in the correspondence of the translator himself. Especially, this applies both to the translation process itself, and to the printing of works in general.

Keywords: information resource; P. Kulish; archival document; the Manuscript Institute of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine; epistolary heritage; Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mykhailo Kotsyubynsky.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2024 р.